

Krešimir Bagić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

ff.dubrava@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-5757-2451>

Lirska dikcija Severove publicistike

Sažetak: Potkraj 1974. i u toku 1975. u zagrebačkom kulturnom dvotjedniku *Ok* Josip Sever objavljuje 15 priloga u rubrici naslova „Što je vidio Josip Sever“. Prilozi su veoma raznorodni kako u tematskom tako u žanrovskom i stilskom smislu. Ono što ih povezuje jedinstvena je autorska optika i iznenađujuće uvođenje obilja diskurzivnih ekskluziviteta karakterističnih za lirski govor u novinsko-publicistički kontekst. Članak izdvaja i opisuje ključna obilježja izraza Severovih tekstova te pokušava interpretirati smisao njihove graničnosti.

Ključne riječi: dikcija, figura, igra riječima, autorski pravopis, rima, ritam

Hrvatski kulturni život i karakter javnoga govora u sedamdesetim i osamdesetim godinama 20. st. značajno je obilježio dvotjednik *Ok*, časopis kojemu je u kolofonu stajala odrednica – novine za aktualnosti iz umjetnosti i kulture. Prvi broj *Ok*a tiskan je 1973, tj. u vrijeme kada je društvo – poslije sloma Hrvatskoga proljeća – utonulo u duboku šutnju. Iako ga je dio hrvatske kulturne elite bojkotirao zbog snažnog ideološkog režimskog pečata, taj je časopis otvarao i problematizirao goruće kulturne i društvene teme, donosio obilje kritičkih napisa o različitim umjetničkim praksama, objavljivao portrete i intervjuje važnih protagonista jugoslavenske kulturne scene, promovirao brojne mlađe pisce, kritičare i intelektualce. Urednici *Ok*a¹ posebnu su pozornost posvećivali onome čega je u to doba najviše manjkalo – dijalogu, stvarnom ili gdjekad fingiranom sučeljavanju mišljenja. Zaštitni znak časopisa bio

¹ Časopis su uređivala trojica urednika: prvih devet brojeva Fadil Hadžić, idućih 260 Goran Babić (1973–1982), naposljetku preostalih 195 Josip Brkić (1982–1990). Novu seriju časopisa s novom numeracijom i kolofonskom oznakom „novine za umjetnost, kulturu i društvena pitanja“ uređivat će 1990. i 1991. Branko Čegec.

je naime „Polemički poligon“, najdugovječnija rubrika i rubrika koja je zauzimala najviše novinskog prostora.

Povremeni, moglo bi se čak reći povlašteni, suradnik *Oka* u čitavom razdoblju njegova izlaženja bio je pjesnik Josip Sever, karizmatični lirik čiji se poetički koncept dijelom temelji na iskustvima ruske avangardne poezije (napose Kručoniha, Hljebnikova i Majakovskoga), pjesnik koji je skovao krilaticu „zvuk diktira smisao“ kako bi izravno uputio na zaumnu zvučnost svojih zbirki *Diktator* i *Anarhokor*, ali i na karakter brojnih pjesama nađenih u njegovoj rukopisnoj ostavštini. Severovi su stihovi tragali za magijom jezika, a strast i pomnja s kojom ih je javno izvodio osigurale su mu ulogu lirskog šamana i brojne sljedbenike ili pak – kako je zapisala njegova kolegica Sonja Manojlović – ulogu suvremenog Don Quijotea koji jaše na hrptu knjiga.² U više navrata u *Oku* su objavljivane Severove pjesme (pojedine i po više puta) te prijevodi iz ruske i kineske poezije.³ O njegovu statusu zorno svjedoči podatak da su na stranicama *Oka* Goran Babić i Radovan Pavlovski objavili pjesme kojima su mu čestitali rođendan.⁴ Uredništvo je očito u Josipu Severu prepoznalo autora koji donosi novo iskustvo u domaću poeziju, ali i osobu koja utjelovljuje privlačnu udžbeničku figuru pjesnika boema i zanesenjaka.

Na isteku 1974. Sever je u *Oku* dobio svoju rubriku. Zvala se: „Što je vidio Josip Sever“. Otvorio ju je dvodijelnim prilogom u kojemu su formalno združeni pjesnički i komentatorski diskurz. U lijevom stupcu tiskana je njegova pjesma „Nafta“, a u desnom zapis „Šapat boja“ nastao u povodu izložbe slika Boleslava Arka u Varaždinu.⁵ Kada se taj prilog čita s višedesetljetnim odmakom, iskrsavaju brojna pitanja. Nije naime izvjesno kako povezati supostavljene sutekstove. O poticaju da se opjeva upravo nafta uzaludno je i nagađati, a do informacija o slikarstvu Boleslava Arka veoma se teško probiti. Znatiželjnik se među

² Sonja Manojlović, „Čovjek koji uznemirava. Josip Sever,“ *Oko*, 17. travnja 1975, 8.

³ Najprije je 1973. u 12. broju *Oka* objavio pjesmu „Sonet“, a potom su mu do 1989. još dvanaest puta tiskane pojedinačne pjesme ili pjesnički ciklusi u tom časopisu. Zanimljivo je istaknuti da je Severova pjesma „1948–a (pismo Josipa Broza Josifu Džugašviliju)“, koja je konvenirala ideološkoj poziciji uredništva, objavljena dvaput – 19. svibnja 1977. i 21. veljače 1980. – u drugom navratu na naslovnici. Još su tri Severova teksta tiskana na naslovnoj stranici *Oka*: pjesme „Poslanica proleterskim pjesnicima“ (1. svibnja 1975) i „Balada o hrvatskom ili srpskom jeziku“ (21. travnja 1988) te proza „Bljeskanja“ (12. studenog 1981).

⁴ Zanimljivo je da su mu obojica pjesnika čestitala 37. rođendan, s tim što je to Babić učinio pjesmom „Da je htio Joža Sever (umjesto čestitke za rođendan)“ u 87. broju *Oka*, a Pavlovski „Rođendanskom zdravicom“ nekoliko mjeseci poslije u 94. broju *Oka* za 1975.

⁵ V. Josip Sever, „Nafta – Šapat boja. Uz izložbu Boleslava Arka u Varaždinu,“ *Oko*, 26. prosinca 1974, 5.

ostalim može pitati: Je li „Nafta“ prigodna pjesma? Upućuje li njezina posveta (*Njegovoj visosti slikarsko-putopisačkoj*) na tog slikara ili se tiče nekog sasvim drugog? Je li joj kojim slučajem povod velika naftna kriza koja je zadesila svijet 1973. i 1974? Tematizira li možda koja od Arkovih slika naftu? Jesu li u trenutku objavljivanja čitatelji *Oka* mogli povezati lijevi i desni stupac Severova priloga? Itd. Žanrovski, Severov je prilog diskurzivni amalgam – čine ga pjesma i zapis koji se može odrediti kao prozna minijatura, mikroesej, kritički osvrt, crtica. Stilski, lirski se kôd iz lijevog prelijeva i u desni stupac. U zapisu o Arkovoj izložbi Sever se vješto koristi impresionističkim tehnikama portretiranja autora i bilježenja dojmova o njegovim slikama. Pritom s povjerenjem pribjegava deskriptivskom potencijalu metafore (*modri zrak koji izaziva plač, vulkan koji tiho zvoni, stvrđnuti smijeh*) te pamtljivim antitetički formuliranim tezama koje ostavljaju dojam odrješitosti govorećeg subjekta – to se primjerice događa kada ustvrđuje da u Arkovu svijetu „apstraktno predstavlja irealni svijet jave, a figurativno realni svijet sna“ te da taj slikar „ne galami bojama nego šapće“.

Nakon uvodnog autor je 1975. objavio još 14 priloga u rubrici „Što je vidio Josip Sever“. U njima ispisuje artistske minijature o poznatim i nepoznatim pjesnicima i slikarima, vraća se u prošlost, tematizira vlastitu privatnost, piše lirizirane pripovijesti i oglede o plesu, ljetu, broju 8, putovanju u Kinu itd.

Publicistika i dikcija

Iako su pitanja granica i funkcionalne pripadnosti pojedinih tekstova u polju diskurza relativna i ovise o promatračevu jezičnom iskustvu, ipak je, čini se, moguće tvrditi da Severova novinska publicistika ima lirsku dikciju. Prije nego što to pokušam obrazložiti, objasniti ću smisao u kojem ovdje rabim inače prilično fluidne pojmove publicistika i dikcija.

Publicistika (prema lat. *publicus*, javni) obično se određuje kao literarno novinarstvo, „grana literature koja se bavi tekućim pitanjima politike i društvenog života“⁶ ili kao viši stupanj novinarstva – „druga, viša novinarska znanstvena disciplina“.⁷ Na tragu takva shvaćanja ovdje

⁶ V. Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi* (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1984), III.

⁷ V. Marko Sapunar, *Osnove znanosti o novinarstvu* (Zagreb: Epoha, 1995), 335. Opisujući novinarsko-publicistički funkcionalni stil, Josip Silić novinarstvo određuje kao „pisanje

taj pojam rabim kao naziv za članke, rasprave i studije, tiskane u novinama, periodici ili knjigama, koji se bave različitim javnim, kulturnim i društvenim temama. Publicistički su prilozi analitični, angažirani, izrazito autorski intonirani. Oni na različite načine ujedanju prigodnu interpretaciju kakva događaja ili fenomena, literarnu živost izlaganja i popularne argumentacijske postupke. Stoga je publicistički diskurz „presjecište različitih diskursnih tipova“ javne komunikacije,⁸ u njemu se susreću i na različite načine surađuju razgovorni, beletristički, administrativni i znanstveni stil. Najčešće su publicističke vrste komentar, rasprava, esej, feljton, kritika, polemika, u novije doba kolumna.

Pojam dikcija (lat. *dictio*, govorenje, izražavanje) izvorno u antici upućuje na rječnik karakterističan za govornika ili pisca te na stil iskaza. K tome njime se označava kategorija figura koja se tiče gramatičkog rasporeda riječi i oblika u kojemu se one pojavljuju u govoru, napose različitih vrsta glasovnih ponavljanja (figure dikcije). Danas dikcija uglavnom označava izgovor, jasan i razgovijetan izgovor koji učenici, govornici ili glumci mogu usavršavati različitim vježbama, recitacijama, zabavnim jezičnim igrama i sl. Ona je pritom „skup pravila kojim se propisuje izgovor bilo s normativnog bilo s estetskog gledišta“,⁹ umijeće naglašavanja pri govorenju ili pjevanju teksta pred publikom, važan element glumčeve izvedbe koji uključuje „intonaciju, tok, artikulaciju, izgovor, glasnoću itd.“¹⁰ (*Encyclopædia Universalis*). Glumce, uostalom, i pamtim po osobitosti njihove dikcije i originalnosti njihova skandiranja. Leksikograf César-Pierre Richelet još je u 17. st. francuski izgovor kvalificirao atributima: lijep, plemenit, velik, ozbiljan, veličanstven, zbijen, patetičan.¹¹ Najposlije Gérard Genette u studiji *Fikcija i dikcija*, tragajući za pluralističkom teorijom literarnosti, predlaže da se pojam dikcije supostavi pojmu fikcije, tj. da ga se u govoru o književnosti rabi u specijaliziranu smislu:

i izdavanje dnevnih i periodičnih novina“, a publicistiku kao „tiskani materijal aktualnoga kulturnog, književnog i društveno-političkog života u dnevnim i periodičnim listovima, časopisima i zasebnim tiskovinama“ (Josip Silić, *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika* (Zagreb: Disput, 2006), 75).

⁸ V. Marina Kovačević i Lada Badurina, *Raslojavanje jezične stvarnosti* (Rijeka: ICR, 2001), 100.

⁹ „Diction“, Larousse, pristupljeno 27. ožujka 2019, <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/diction/25355?q=diction#25238>.

¹⁰ „Diction, théâtre“, *Encyclopædia Universalis*, pristupljeno 27. ožujka 2019, <https://www.universalis.fr/encyclopedie/diction-theatre/>.

¹¹ V. Georges Molinié, *Dictionnaire de rhétorique* (Paris: La Livre de Poche, 1992), 117.

Fikcijska je literatura ona koja se prvenstveno nameće imaginarnim karakterom predmeta, a dikcijska ona koja se prvenstveno nameće formalnim obilježjima [...] ne nauštrb amalgamiranosti i pomiješanosti.¹²

Na temelju te opreke Genette govori o dvije vrste literarnosti: konstitutivnoj (koja se temelji na fikcijskom karakteru djela, prema kojoj je djelo literarno po svojoj prirodi – jednom i zauvijek) i kondicionalnoj (koja se temelji na ukusu, prema kojoj je djelo literarno ako i kada ga čitatelj takvim doživi). U govoru o obilježjima Severovih članaka u *Oku* ponajprije ću imati na umu ženetovski smisao pojma dikcija.

Liričnost priloga tiskanih u rubrici „Što je vidio Josip Sever“ očituje se u njihovoj žanrovskoj kolebljivosti, ekskluzivnom jezičnom iskustvu te, povremeno, u nestandardnoj ortografskoj i tipografskoj organizaciji teksta.

Žanrovska kolebljivost

Severovi su prilogi svojevrsni žanrovski hermafroditi. Poput uvodnog, još ih šest eksplicitno združuje komentatorski i lirski diskurz. U drugom prilogu „Djeca“ komentatorski je dio artistička najava tiskanja autorovih prijevoda po jedne pjesme Sergeja Jesenjina i Vladimira Majakovskog. U trećem, dvojnoga naslova „Čudovišna Marija Čudina – Podlo prešućivani veliki pjesnik Vjekoslav Majer“ spojeni su afektivni zagovori dvoje pjesnika i po jedna njihova pjesma u Severovu izboru, drugim riječima, udvostručena je već viđena dvojna kompozicija. U četvrtom prilogu „Arhivar visina“ autor kao povod pretiskivanju pjesme „Vodopad“ malo poznatog Ive Poljičanina nudi živo intoniran portret tog čovjeka. Slična meandriranja između komentara i pjesme događaju se i u prilogima „Ruke Ave Eva Lucija i Marija“, „Samotnici“ te „Zvjerinjak, cirkus ili škola“. Od slučaja do slučaja komentatorski dio varira između bilješke, crtice i portreta, a otisnute pjesme funkcioniraju kao važni orijentiri u svijetu u kojemu mnogo toga počinje i završava s poezijom.

Žanrovska kolebljivost karakterizira i priloge u kojima se lirski diskurz ne pojavljuje eksplicitno. Uopće ono što sam dosad nazivao komentarom zapravo je opći naziv za različite oblike raspravljajčkih¹³

¹² Gérard Genette, *Fikcija i dikcija*, prev. Goran Rukavina (Zagreb: Ceres, 2002), 23.

¹³ Teoretičari i praktičari novinarstva komentar nerijetko i pojašnjavaju kao „zajedničko ime za niz analitičkih i angažiranih žanrova kojima novinarstvo ostvaruje svoju najvišu

(ali i narativnih) tekstova. U Severa su to redom: bilješka, crtica, panegirik,¹⁴ kritički portret, kratka priča, putopis, pismo, pjesma u prozi i sl. U šestom prilogu vrsna se pripadnost sugerira prvim rečenicama teksta („Ovo je poema o dvjema ženama. Poema koje nema.“), dok se u trinaestom prilogu ona naznačuje naslovom – „Kratki traktat o ljetu“. Važno je istaknuti da je više Severovih priloga mozaikalne strukture, tj. da su sastavljeni od većeg broja kratkih fragmenata. U tom su smislu kompozicijski najrazvedeniji prilozi „Žiroš (ili žderanje nokata bezubih)“ koji čini osam te „Vladar“ koji čini sedamnaest obročjenih dijelova. Fragmenti od kojih se recimo sastoji tekst „Žiroš (ili žderanje nokata bezubih)“ prigodno bi se mogli ovako deskribirati: uvodna dosjetka – citat biografske bilješke – autorov dijalog sa Žiroševim slikama – ludička tematizacija rečenice „Kist je na neki način Krist.“ – fiktivno obraćanje Žirošu – komentar tobožnje Severove kćeri – interpretacijski luk potaknut rečenicom „Žiroš je Žid.“ – figurativni zaključak koji uključuje napomene o „majmunskom krik u boju“ i promatračevu „žderanju nokata“. Ta i takva fragmentarnost upućuje na to da je Josip Sever pisac kratkog daha, da događajnost njegova teksta više počiva na iznenađujućoj slici, jezičnoj dosjetci ili prigodnoj aforističnosti nego na klasičnom pripovijedanju ili discipliniranom razvijanju kakve teze.

Držim da bi se rubrika „Što je vidio Josip Sever“ najprije mogla odrediti kao kolumna, s tim da kolumnu pritom ne treba shvaćati kao zasebnu novinarsku vrstu s prepoznatljivim diskurzivnim obilježjima, nego prije kao seriju tekstova okupljenih pod istim nadnaslovom na istom mjestu u istim novinama koje njihov autor slobodno kreira i kada je riječ o sadržaju i kada je riječ o stilu. Stoga mi se na elementarnoj razini prihvatljivim čini opis iz novinarskog priručnika koji kolumnu ekstatično predočuje gomilom glagolskih imenica – kao „polihistorovo polje iskazivanja, susretanja, polemiziranja, razilaženja; uveseljavanja, uozbiljavanja ili kroničarenja; upozoravanja, dodvoravanja ili komentiranja“.¹⁵

izražajnu vrijednost“ (Sapunar, *Osnove znanosti o novinarstvu*, 86) odnosno kao „personalni rod“ (Josip Biškup, *Osnove javnog komuniciranja* (Zagreb: Školska knjiga, 1981), 104) koji se može pojaviti u analitičkoj, polemičkoj i humorističkoj formi.

¹⁴ Pišući o pjesnicima i pjesništvu, Severov govor nerijetko preuzima diskurz ekstatične pohvale što tim tekstovima pribavlja obilježja panegirika (hvalospjeva, slavopojke), drevne govorničke vrste koja porijeklo vuče iz antičke Grčke.

¹⁵ Josip Grbelja i Marko Sapunar, *Novinarstvo (teorija i praksa)* (Zagreb: MGC, 1993), 144. Riječ kolumna kao naziv za stalnu novinarsku rubriku počela se rabiti u novije doba, u Hrvatskoj negdje početkom devedesetih godina 20. st. Izvorno značenje lat. riječi *columna* jest stupac ili tiskana stranica. U vrijeme kada je Sever imao rubriku u *Oku* taj se naziv

Dapače, ustvrdio bih da je Josip Sever svojom kolumnom u *Oku*, unatoč krajnjoj otvorenosti publicističkoga diskurza, koji poput spužve upija elemente različitih idioma, do te mjere maksimalizirao prisutnost lirskih elemenata da joj je, gledano iz novinarskog očišta, priskrbio rubni ili, gledano iz literarnog očišta, elitistički status. Na motivsko-tematskoj razini ta se rubnost ili elitističnost ogleda u činjenici da Sever rijetko piše o aktualijama, što je gotovo jedina stalna točka koju bi svaki publicist trebao poštovati. Samo pet od petnaest njegovih kolumni može se donekle vezati uz aktualne događaje. Trima su povod izložbe koje Severa potiču na hvalospjeve njihovim autorima (već spomenutim Boleslavu Arku i Ivanu Žirošu te Branku Vlahoviću), dok su ostalim dvjema povodi osnivanje književnog kluba „Ivan Goran Kovačić“ i – ljetna vrućina.

Uporišta preostalih deset tekstova nalaze se u autorovoj lektiri, sjećanju, privatnosti, ludičkoj imaginaciji i opsesivnoj zaokupljenosti poezijom. Izdvojiti ću tri primjera – jednu severovsku pripovijest i dva severovska portreta. Prilog „Sansigoti“ donosi pripovijest o Suščanima, maloj autohtonoj zajednici koje pripadnici žive ili na otoku Susku ili u američkom gradu Hobokenu. Ta je pripovijest izrazito razigrana, autor slobodno povezuje daleku prošlost i suvremenost, mistificira i humorizira povijest zajednice, asocijativno ju povezuje s drevnim Rimom, zvukovno s Vizigotima i Ostrogotima, aludira na biblijske storije i, dakako, poeziju, ovaj put apostrofom: „Omare Hajame, perzijski pjesniče, tu bi ti našao svoje carstvo! Tu u državi Sansigota.“¹⁶

U prilogu „Arhivar visina“ Sever portretira Ivu Poljičanina, „bohema i planinara“, „Prometeja“, prisjeća se njihova prvog susreta 1960. na radnoj akciji u Grdeličkoj klisuri, s radošću oživljuje prizore prebacivanja svih normi – „normi u kopanju zemlje i šljunka, normi u oblikovanju smijeha, normi u razbijanju svjetske dosade“.¹⁷ Tekst je krajnje privatn, portretirana osoba malo poznata, a evocirano vrijeme

nije rabio. Međutim kolumnistička novinarska praksa postojala je i prije nego što je tako imenovana. Grbelja i Sapunar (*Novinarstvo (teorija i praksa)*, 144–145) navode obilje primjera kolumni u hrvatskome novinskom prostoru prije nego što je sam naziv ušao u optjecaj – kolumne su im primjerice rubrika „Argus“ Borisa Jankovića u *Vjesniku* (pokrenuta 1956), rubrika „Embargo“ Mirka Bilića u *Večernjem listu* (pokrenuta 1959), rubrike Marija Bošnjaka o izdavaštvu i televiziji koje je u prvoj polovici sedamdesetih vodio u *Telegramu* i *Startu* te nekoliko rubrika koje su se ticale književnosti, kulture i javnog života koje je vodio Igor Mandić („Sitnozor kulture“, „Kvadratura kulturnog kruga“, „Notes“ itd.). Smatram stoga da se i Severova novinarska pustolovina *post festum* može okarakterizirati kao kolumnistička.

¹⁶ Josip Sever, „Sansigoti. (Fragmenti iz veće cjeline)“, *Oklo*, 3. travnja 1975, 7.

¹⁷ Josip Sever, „Arhivar visina (Ivo Poljičanin)“, *Oklo*, 6. veljače 1975, 5.

daleko od stvarnosti čitatelja *Oka*. No to nije priječilo našeg autora da svoj zagovor intonira onako kako se to obično čini u pjesničkom bratstvu – žarko, ekstatično, s hiperbolom kao prikazivačkim osloncem.

Za razliku od Ive Poljičanina Vladimir Nazor imao je posve drukčiji tretman. U prilogu „Vladar“ Sever se usredotočuje na književni rad i djelovanje tog pisca. Pritom se oslanja na biografiju i bibliografiju, kritiku i lektiru, uzbudljivost metaforičkog prikazivanja i, dakako, na – za nj neizbježnu – glasovnu asocijaciju, kojom i otvara tekst:

Vladimir i vladar. Jedna sudbena zvukovna podudarnost. Svlačenje i oblačenje.¹⁸

Nazor je prikazan kao čovjek koji je uvijek htio i uspijevaio vladati, kao pisac koji nazorizira heksametre i „mjeri svaki stih s topom“, koji se bori s Boranićem, koji tridesetih „mrči papir“, koji „u Drugom svjetskom ratu suklja poput vulkana“, „upada u čitanke“, a njegova „pedantna bradica kao kist slika jedno prevareno vrijeme“. Nazor je u Severovu tekstu među ostalim oslovljen i predodčen kao: „gusar“, „Zorki“, „conte, di Dalmazia“, „čisti škrtac“, „predsjednik“, „Machiavelli“, „kompilator“, „oponašatelj“, „isforsirani sjajnik“, „veliko dijete“, „ratnik na nekakvom kljusetu, iza kojeg ide jedna krava“, „botanik s osušenim biljčicama, s ovapnjenim žilama“, „vidoviti Nazor“, „Nazor na svijet“, „divota od Nazora“ i sl. Iako se Josip Sever na nekoliko mjesta trudi deklarativno iskazati poštovanje spram golemog opusa tog pisca, njegov je portret izrazito polemičan. Klica te polemičnosti očito se krije u bitno različitom shvaćanju poezije, načinu pripadanja jeziku i stihu nego što je slučaj u Nazora. Strast s kojom je napisan taj tekst možda najjače probija u trenutku kada se povodom Nazora obrecne i na Tina Ujevića:

Tin Ujević dijeli Nazoru komplimente. I, kao po običaju, kompletno laže.¹⁹

Podsjećam da je Ujević jedan od Severovih pjesničkih uzora, upravo autor kojemu je posvetio dojmljivu pjesmu „Augustine, vi ste gusta istina“.

Budući da nisu izazvani dnevnim povodima, od tri prikazana samo bi se tekst o Nazoru mogao očekivati u novinsko-publicističkom kontek-

¹⁸ Josip Sever, „Vladar Vladimir Nazor,“ *Oko*, 12. lipnja 1975, 6.

¹⁹ Sever, „Vladar Vladimir Nazor,“ 6.

stu. U njemu suvremeni pjesnik nudi osobno viđenje jednog od svojih prethodnika, tj. očituje se o kanonskom piscu, što je uvijek dobrodošao čin koji bogati javni dijalog dotične kulture. No tekstovi o Sansigitima i Ivi Poljičaninu više govore o Severovu statusu u časopisu nego o karakteru publicističkih priloga u tadašnjem *Oku*. Prvi izgleda kao književni tekst objavljen na rezervnom položaju (u novinama), a drugi kao privatna prijateljska gesta. Njihovo pojavljivanje ovjerava zapravo činjenica da ih potpisuje Josip Sever, autor kojemu je uredništvo očito namijenilo status suvremenog *poete vatesa* koji može pisati o čemu god i kako god hoće.

Jezično mišljenje

Lirska dikcija Severove publicistike najprezentnija je u tretmanu jezika. Kako u poeziji tako i u tim tekstovima Sever nastoji prispjeti do vlastita jezika, njime iskušavati svijet i otkrivati karakter svoje subjektivnosti. Poetičnost priloga u *Oku* dijelom se temelji na relativno čestoj upotrebi tropa koji – u usporedbi s uvriježenim publicističkim tropima – nose pečat izvornosti, uzdrnavaju ustanovljene diskurzivne poretke i otežavaju recepciju.²⁰ Kao primjer tropičnosti Severove publicistike izdvajam tek dva kratka ulomka iz teksta „Ples“:

Žniranci plesa žniraju cipele plesa. Njihove zelene cipele.
 Glad plesa izaziva ustanak plesa.
 Djeca plesa do sedme godine prave bunt ideja, boja, linija.
 To je trag.
 Trag je na trgu potrgan kao ukočeni papir.
 [...]

 Plešimo! Igrajmo se! Trgajmo prste, za jedan krvavi buket, koji
 ćemo dati bijelim damama!
 Salvador Dalí pleše svojim brkovima po nebu.²¹

²⁰ Čitatelj novina očekuje neposrednu komunikaciju s tekstem, s minimalnim šumom u komunikacijskom kanalu, što znači da i figure za kojima autor posegne trebaju biti referencijalne, uglavnom stabilizirane semantike, činiti izlaganje privlačnijim a ne zagonetnijim. Severove su metafore uglavnom inovativne, usporavaju recepciju i zahtijevaju interpretaciju. O odnosima između pjesničkih i novinskih metafora vidi: Caroline Huynen i Marc Lits, „La métaphore est-elle soluble dans la presse écrite?“, *Recherches en communication*, br. 2 (1994): 37–59.

²¹ Josip Sever, „Ples“, *Oku*, 26. lipnja 1975, 7.

Ipak, ono po čemu je Severova publicistička praksa nesumjerljiva bilo kojoj drugoj njezina je akustička gestualnost. Taj se autor kadšto u tolikoj mjeri prepušta izazovima glasovne sugestije da zvuk postaje okupljajuće načelo njegova izlaganja i njegova mišljenja. On napreduje pomoću glasovnih veza koje uspostavlja među riječima i rečenicama, a one oblikuju ritmizirane izraze i iskaze. Rezultat svega je izrazito aluzivan tekst temeljen na poetskoj gesti koja je predracionalna, zaumna, otkrivačka. Djelovanje maksime „zvuk diktira smisao“ očito se iz Severove poezije preselilo i u njegovu publicistiku. U tekstovima iz *Oka* obilje je figura dikcije, među inim asonanci, aliteracija, anafora, epifora, etimologizacija, onomatopeja, paronomazija. Tu su, dakako, i konstrukcijski postupci poput enumeracije, parcelacije ili gomilanja jednorječnih rečenica, koji ritmiziraju tekst, a njegovu sintaksu čine ekspresivnom. Posebno pak mjesto pripada rimi i igri riječima. Rima je neizbježan pratitelj Severova pisanja, on joj jednostavno ne može odoljeti – gdjekad funkcionira kao sažetak izlaganja, gdjekad se smjesti u samo srce metafore, negdje je iskričava, a negdje humorna, npr.:

Lucija je REVOLUCIJA.²²

Kist je na neki način Krist.²³

Njegovo je ime strašno kao brašno.²⁴

U tekstu „FA ili put u Nanking uz pratnju šašavih rima“ rima postaje jedna od tema teksta. Ona autora prati na putovanju u taj kineski grad, njome potkrepljuje svoje izlaganje, razigrava ga i pretvara u lirsku storiju. Već na početku iskazni subjekt konstatira „Nikako ne mogu zaboraviti neke šašave rime iz tog vremena.“, a nakon toga iz svog notesa prepisuje različite rime i kontekstualne homonimne oblike riječi koje se isto pišu, slično zvuče, a različito znače:

čovjek kiše
 crni oblaci kiše
 [...]
 žute i plave boje
 čega se boje
 brojka s čeka
 nekoga čeka

²² Josip Sever, „Ruke Ave Eva Lucija i Marija,“ *Oko*, 6. ožujka 1975, 5.

²³ Josip Sever, „Žiroš (ili žderanje nokata bezubih),“ *Oko*, 20. ožujka 1975, 5.

²⁴ Sever, „Ples,“ 7.

zore rude
 iz nekakve taramtamam
 recimo bakrene rude
 [...]

 sviće
 ustat svi će
 [...]

 prostori se duše suze
 i jave se suze²⁵

Putnik je očito pjesnik, a opis putovanja u njegovoj izvedbi pretpostavlja prepletanje predjela kroz koje prolazi i rimovanih parova koji mu se roje u glavi. Pri kraju tog teksta Severova je imaginacija zaokupljena imenom grada Fa na kojem inzistira jedan od njegovih suputnika. I opet je na djelu jezično mišljenje, zvukovna asocijacija pokreće tekst, izlaganje se posve onirizira i izmiče uobičajenoj logici:

A ja govorim: –
 – FA
 – kafa
 – fakat
 – fakir
 – DO – RE – MI – FA (pjevam)
 – fanatik
 – faktura
 – fakultet
 – fantazija

Onda fatalistički kažem: – To je život? Fala lijepa. I skačem u Jang Dze Djang.

Nisam ga uspio preplivati kao što je to učinio Mao. Nisam se ni utopio.

Izvadili su me. Samo se ja još nisam uspio izvaditi iz ovih ludih rima. Moram ih minirati. Moram ih minirati.

Stari moj, da si mi živ i zdrav.

Kriv i prav.

Tvoj Sever Joža
 kost i koža²⁶

²⁵ Josip Sever, „FA ili put u Nanking uz pratnju šašavih rima,“ *Oko*, 20. veljače 1975, 5.

²⁶ Sever, „FA ili put u Nanking uz pratnju šašavih rima,“ 5.

Lirska ludičnost tog teksta nije usputna ni dekorativna. Zvukovna igra riječima kojoj Sever pribjegava „podriva uobičajenu komunikaciju, razdvaja označitelj i označeno, izaziva užitek“.²⁷ Pomoću nje autor napreduje, izaziva sljedeću rečenicu i sekvencu, stalno iznova otvara tekst neizvjesnosti budućih događaja. Evo još jednog primjera:

A djeca su vulkan.

A vulkanizeri vulkaniziraju gume nekakvih dječjih tata.

Njih tate tatetaju.

Tatetaju se po tatarnosti. Te su tate na cesti tane. Tako glupo da ti pamet stane.²⁸

Igra riječima postupak je kojim se iskazni subjekt samopropituje, kojim se stvara tema i oblikuje svijet teksta. Pojedinačna se riječ pritom poput malog svemira „oslobađa konteksta i pokazuje da može djelovati sama“, priziva zvukovno srodne riječi te „sažima brojne kontekste osobnih iskustava autora“.²⁹ Severova opsjednutost zvukom, rimom i ritmom djelatna je potvrda Huizingina mišljenja da „pjesništvo, rođeno jednom u sferi igre, ostaje udomaćeno u njoj“, za razliku od religije, znanosti, prava ili politike koji su postupno izgubili dodirne točke s igrom, te da u pjesništvu „pojave imaju drukčije lice nego u „običnom životu“, i povezane su drugim vezama, ne logičkima“.³⁰ Dio priloga iz rubrike „Što je vidio Josip Sever“ doista funkcionira poput pjesme³¹ – u njima su i tema i događaj jezičnoga podrijetla; ako kakav stvarnosni događaj ili vanjska vijest i prodre u takav tekst, oni bivaju podvrgnuti logici jezičnoga mišljenja i značajno preobraženi.

²⁷ V. Krešimir Bagić, *Rječnik stilskih figura* (Zagreb: Školska knjiga, 2012), 152.

²⁸ Sever, „FA ili put u Nanking uz pratnju šašavih rima“, 5.

²⁹ V. Branko Vuletić, „Glasovna metafora. Hommage à Roman Jakobson“, *Umjetnost riječi*, god. 16, br. 1–2 (1997): 105. Autor u navedenom članku govori načelno o karakteru pjesničke riječi. Dapače, on veze među jezičnim znakovima pjesničkog teksta, slične ovima koje problematiziram u publicistici Josipa Severa, označava pojmom *glasovna metafora*. Taj tip metafore određuje kao „povezivanje različitih sadržaja preko sličnosti i blizine njihovih označitelja“ (Vuletić, „Glasovna metafora“, 99).

³⁰ V. Johan Huizinga, *Homo ludens. O podrijetlu kulture u igri*, prev. Truda i Ante Stamać (Zagreb: Naprijed, 1992), 110.

³¹ Ponajprije imam na umu priloge „FA ili put u Nanking“, „Ništa ili 8 u vodoravnom položaju i udvojeno“, „Ples“ i „Spavač“.

Publicistički grafostilemi

U dva priloga iz *Oka* Josip je Sever čak semantizirao izvanjezične i nejezične elemente, konkretno pravopis, tipografiju i prostorni raspored teksta. Radi se o prilogima „Spavač“ i „Ništa ili 8 u vodoravnom položaju i udvojeno“: Artificijelnosti tih postupaka, koja je neočekivana u novinsko-publicističkom kontekstu, valja pridodati tematsku i stilsku artificijelnost obaju tekstova.

Prilogom „Spavač (osobni jubilej)“ Josip Sever sâm sebi čestita 37. rođendan. Tekst obilježava izostanak interpunkcijskih znakova – velikih slova, točaka, zareza i sl. S obzirom na tematizacijsku ekskluzivnost, takvim se zapisivanjem najprije asociraju pravopisni uzusi moderne poezije, i to do te mjere da ih medijski kontekst (koliko god bio rastezljiv) ne uspijeva do kraja pripitomiti. Tekst nalikuje solilokviju koji pokreće logika asocijacija. Subjekt se obraća sam sebi gomilajući afektivne karakterizacije:

poštovani gospodine josipe severu bolje rečeno probisvijetu jedna ništarijo jedna teozofe nikogoviću katolička krpo polutermopilski klanče ti glupa klinčadijo napravljena od svoje nenadjedrene djece što ti radiš

idiote budistički promašaju

promaši već jednom

svoje mjesto u svijetu [...] ³²

Govorni mlaz teče ujedinjujući blisko i udaljeno, približuje proturječno, omekšava granicu između misli i izričaja, što izostanak interpunkcije egzemplificira na razini zapisa. Subjekt teksta oslovljava se i u drugom licu množine i u drugom licu jednine, tj. ritualno propituje vlastito jastvo iz različitih očišta, s pripadajućom (pseudo)ironičnom intonacijom. Pri kraju teksta Severova se novinska autoapostrofa dodatno šifrira:

vas se odrekao vaš „diktator“ on je u antologijama on je aristokrata a vi se vučete od jedne riječi do druge riječi od jedne sintagme do druge sintagme od jedne metafore do druge metafore vi padate s nogu od hoda gospodine severu

³² Josip Sever, „Spavač. Osobni jubilej“, *Oko*, 10. srpnja 1975, 5.

a „diktator“ to bezobrazno pseto raste i ujeda vi ga se čak osobno bojite hajde hajde spremite svoju drugu knjigu svoj „anarhokor“

mrzite „diktatora“ i želite da „anarhokor“ nadjedri „diktatora“ oni nikad neće pasti jedan drugom kao braća u zagrljaj³³

Kolumnist *Oka* uvodi čitatelja u svoj pjesnički svijet, otvara mu vrata svoje radionice, ceremonijalno suprotstavlja dvije pjesničke zbirke kao konkurentna tekstualna bića koja uzrokuju rascijepljenost subjekta između različitih poetičkih impulsa. Ekskluzivnost tog priloga sadržana je u činjenici da ga je mogao razumjeti samo čitatelj koji je dobar poznavatelj suvremene poezije, upravo Severova opusa, tj. onaj koji zna da je kolumnist *Oka* autor zbirke *Diktator* (1969) te da upravo priprema zbirku *Anarhokor*. Nije nevažno primijetiti da su jedino naslovi tih knjiga stavljeni u navodnike, što su jedini interpunkcijski znakovi u čitavome tekstu.

U prilogu „Ništa ili 8 u vodoravnom položaju i udvojeno“ u sredstva prikazivanja – uz jezik – promeću se tipografija i organizacija prostora. Radi se o hermetičnom tekstu koji uz ostalo uključuje vizualnost, kriptogramatičnost, tipografsku igru, zvukovnu asocijaciju.

Tipografija je ovdje izrazito vidljiva, ona ne samo da ekspresivno tumači tekst nego ga nadmašuje i uspostavlja vizualnu komunikaciju s recipijentom. U podlozi te kolumne nalaze se stvaralački postupci preuzeti iz avangardnoga ili pak konkretnoga pjesništva. U Metzlerovu *Leksikonu avangarde* Armin Schäfer kao obilježja avangardne tipografije izdvaja: grafičku odnosno audio-vizualnu organizaciju stranice; vizualno-sintaktičko razgobljavanje jezika; semantizaciju pojedinačnih slova, redaka i površine na kojoj se tiska; raspoređivanje znakova pisma u određene konstelacije; eksperimentiranje bojom i materijalom; interdisciplinarnost tipografskog rada.³⁴ Većinu tih elemenata moguće je uočiti i u Severovu prilogu „Ništa ili 8 u vodoravnom položaju i udvojeno“. U prvom njegovu dijelu, nalik kakvoj enigmatskoj vježbi, fonemi koji čine naslovnu riječ „NIŠTA“ postaju materijal koji se oprostoriuje vodoravno, okomito i dijagonalno, pa se tekst koji slijedi i koji je kao zapis konvencionalno organiziran nužno doima kao potencijalno pojašnjenje tipografske atrakcije. No ništa od pojašnjenja – igra se nastavlja, samo drugim sredstvima; konvencionalno organiziran zapis nudi prilično

³³ Sever, „Spavač“, 5.

³⁴ Hubert van den Berg i Walter Fähnders, *Leksikon avangarde*, prev. Spomenka Krajčević (Beograd: Službeni glasnik, 2013), 312.

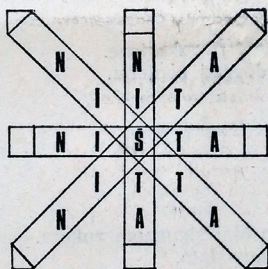
ŠTO JE VIDIO JOSIP SEVER

**NIŠTA
ILI**

8

**U VODORAVNOM
POLOŽAJU
I UDVOJENO**

-∞ ∞+

Minus (manje)

N N A

I I T

N I Š T A

I T T

N A A

Plus (više)

N N N

I I I

N I Š T A

T T T

A A A

Mina je namirena jednom glupom nogom. To je gubitak k'o bitke bitak. Šta? Indus ili Indijanac ili šta? Šta od maha-gonija.

Tu tinja nit i... tutnji. U raz-nobojnoj grmljavini paun(d)-skoga perja.

Trajna nina ni nena — lavlji val.

3' N ili trn.

I, I, I,?

Ništa!

Trinitrotoluol!

A A A (auhml!)

Meni se spava. Ja nisam vidio ništa.

Tišina!

Heroji su umorni! Oni su vi-djeli SVE!

Slika 1

nekonvencionalan tekst koji temu razvija igrom riječi, palindromom, aluzijom, ludičkom intertekstualnošću. Riječi „NIŠTA“ pridružuje se njezin antonim „SVE“, a iz te opreke na koncu izrasta opreka između pospanog i nevidećeg subjekta s jedne i svevidećih heroja s druge strane.

Meni se spava. Ja nisam vidio ništa.

Tišina!

Heroji su umorni. Oni su vidjeli SVE!³⁵

Ukratko, Severov tekst konceptualno iskušava lingvističke znakove u različitim položajima, veličinama i kombinacijama. Njegov jezik ne traži izvantekstualni referent, on uvire u sebe, događaj koji se tematizira znakovnog je karaktera. Ne treba posebno isticati da je recepcija takvog teksta krajnje individualan, osamljenički čin neizvjesna ishoda.

Zaključak

Sve u svemu, publicistička proza Josipa Severa zasićena je brojnim elementima lirske dikcije. Kako sam nastojao pokazati, ta se dikcija u 15 priloga tiskanih u kulturnom dvotjedniku *Oko* ostvaruje barem trojako:

- čestom uporabom jezičnih elemenata i postupaka koji su određujući, tj. konstitutivni za liriku (stih, rima, metar),
- jezičnim mišljenjem koje se zasniva na igri riječima, zvukovnoj asocijaciji i intertekstualnoj aluziji te
- razgranatom autorskom retorikom, osobito tropima, figurama dikcije i figurama konstrukcije.

Tome svakako valja pridodati povremenu uporabu ekskluzivnih postupaka organizacije teksta – pravopisnih i tipografskih grafostilema koji se lirici nerijetko pripisuju kao inherentni. Sve su to obilježja koja potiču čitatelja da Severove tekstove percipira kao estetske predmete, kao potencijalne lirske iskaze u smislu spomenute ženetovske kondicionalne literarnosti.

Kada govorimo o fenomenima diskurza, uvijek treba imati na umu da govorimo o uvjetnim kategorijama. Tako je i s lirskom dikcijom. Ona se prije svega tiče načina čitanja i strategija tumačenja teksta. Čitatelj može liričnost pripisati tekstu koji je zasićen dikcijskim elementima,

³⁵ Josip Sever, „Ništa ili 8 u vodoravnom položaju i udvojeno,“ *Oko*, 15. svibnja 1975, 3.

ali i tekstu u kojemu takvi elementi izostaju. U drugom slučaju razlozi su obično posve osobni – Stendhal je primjerice, u vrijeme pisanja romana *Parmski kartuzijanski samostan*, svakog jutra čitao nekoliko stranica *Građanskog zakonika* nalazeći u jeziku tog spisa estetski ideal verbalne umjerenosti, dok je Paul Valéry isti spis proglasio književnim remek-djelom.³⁶ Čitatelj priloga iz rubrike „Što je vidio Josip Sever“ ne mora biti tako preuzetan i s tako ekstravagantnim osjećajem za estetsko kakvi su bili Stendhal i Valéry. Severovi su tekstovi jednostavno krcati dikcijskim elementima koji egzemplificiraju liriku. Njihova lirska dikcija očito nije samo posljedica čitanja, nego i posljedica autorskog opredjeljenja da se u svakoj prilici očituje kao pjesnik, što je u tekstu „Samotnici“ i sâm podcrtao tvrdnjom:

Svaki čovjekov stvaralački čin je diktat poezije.³⁷

Dapače, ne bi bilo teško pokazati da dio Severovih tekstova iz *Oka*, i to onaj koji nije nastao iz potrebe da se pretrese kakva aktualnost, prepoznatljivo obnavlja stilska obilježja njegove poezije u publicističkom kontekstu. Pritom najprije mislim na zvukovnu magiju jezika, mikrotematičnost, tehniku montaže, (neo)avangardni angažman i civilizacijski nomadizam.³⁸ Lirska se dikcija tih tekstova realizira u stilu, a stil je – kako je ustvrdio Genette – „mjesto kondicionalnih literarnosti, odnosno onih literarnosti koje nisu automatski dodijeljene na temelju konstitutivnoga kriterija poput fikcije ili poetske forme“.³⁹

Ovdje sam se usredotočio samo na dvojbenu publicističnost serijala „Što je vidio Josip Sever“, tj. na izrazitu kontaminiranost tih tekstova elementima lirske koda. Isti se serijal može motriti i kontekstualno, među inim u odnosu prema tadašnjim novinarskim i publicističkim standardima, vladajućoj ideologiji, uređivačkoj koncepciji i ideološkoj poziciji časopisa *Oko*, s obzirom na autorovo shvaćanje mjesta i uloge poezije u društvu, literarnog angažmana i sl. Takvi će uvidi, jednom kada ih bude, nedvojbeno dopuniti i produbiti ovdje artikulirano razu-

³⁶ V. Gabriel de Broglie, „La langue du Code civil,“ u *Bicentenaire du code civil: Institut de France, Académie des sciences morales et politiques, séance solennelle du lundi 15 mars 2004* (2004), pristupljeno 21. travnja 2019, http://www.academie-francaise.fr/sites/academie-francaise.fr/files/broglie-code_civil.pdf.

³⁷ Josip Sever, „Samotnici [Branko Vlahović; Nada Jugović],“ *Oko*, 17. travnja 1975, 5.

³⁸ O obilježjima Severova pjesničkog stila v. npr. Dubravka Oraić Tolić, „Civilizacijski nomadizam Josipa Severa,“ u *Josip Sever. Borealni konj* (Zagreb: Mladost, 1989) i Krešimir Bagić, *Živi jezici* (Zagreb: Naklada MD, 1994).

³⁹ Genette, *Fikcija i dikcija*, 107.

mijevanje pjesnikove publicističke pustolovine i vremena u kojemu se dogodila.

Izvori

- Sever, Josip. „Nafta – Šapat boja. Uz izložbu Boleslava Arka u Varaždinu.“ *Okno*, 26. prosinca 1974.
- Sever, Josip. „Djeca – prijevod dvije pjesme V. Majakovskog.“ *Okno*, 9. siječnja 1975.
- Sever, Josip. „Čudovišna Marija Čudina; Podlo prešućivani veliki pjesnik Vjekoslav Majer.“ *Okno*, 23. siječnja 1975.
- Sever, Josip. „Arhivar visina (Ivo Poljičanin).“ *Okno*, 6. veljače 1975.
- Sever, Josip. „FA ili put u Nanking uz pratnju šašavih rima.“ *Okno*, 20. veljače 1975.
- Sever, Josip. „Ruke Ave Eva Lucija i Marija.“ *Okno*, 6. ožujka 1975.
- Sever, Josip. „Žiroš (ili žderanje nokata bezubih).“ *Okno*, 20. ožujka 1975.
- Sever, Josip. „Sansigoti. (Fragmenti iz veće cjeline).“ *Okno*, 3. travnja 1975.
- Sever, Josip. „Samotnici [Branko Vlahović; Nada Jugović].“ *Okno*, 17. travnja 1975.
- Sever, Josip. „Ništa ili 8 u vodoravnom položaju i udvojeno.“ *Okno*, 15. svibnja 1975.
- Sever, Josip. „Vladar Vladimir Nazor.“ *Okno*, 12. lipnja 1975.
- Sever, Josip. „Ples.“ *Okno*, 26. lipnja 1975.
- Sever, Josip. „Spavač. Osobni jubilej.“ *Okno*, 10. srpnja 1975.
- Sever, Josip. „Kratki traktat o ljetu.“ *Okno*, 21. kolovoza 1975.
- Sever, Josip. „Zvjerinjak, cirkus ili škola.“ *Okno*, 18. rujna 1975.

Literatura

- Bagić, Krešimir. *Živi jezici*. Zagreb: Naklada MD, 1994.
- Bagić, Krešimir. *Rječnik stilskih figura*. Zagreb: Školska knjiga, 2012.
- Ballestero, Catherine. „La ponctuation vue par les écrivains. – Le blanc.“ *L'aventure des écritures*. Réunion des musées nationaux/Bibliothèque nationale de France (2002). Pristupljeno 20. rujna 2019. <http://classes.bnf.fr/ecritures/enimages/index.htm>.
- Berg, Hubert van den, i Walter Fähnders. *Leksikon avangarde*. Prevela Spomenka Krajčević. Beograd: Službeni glasnik, 2013.
- Biškup, Josip. *Osnove javnog komuniciranja*. Zagreb: Školska knjiga, 1981.
- Brogliè, Gabriel de. 2004. „La langue du Code civil.“ *Bicentenaire du code civil: Institut de France, Académie des sciences morales et politiques, séance solennelle du lundi 15 mars 2004* (2004). Pristupljeno 21. travnja 2019. http://www.academie-francaise.fr/sites/academie-francaise.fr/files/brogliè-code_civil.pdf.
- Encyclopædia Universalis. „Diction, théâtre.“ Pristupljeno 27. ožujka 2019. <https://www.universalis.fr/encyclopedie/diction-theatre/>.

- Genette, Gérard. *Fikcija i dikcija*. Preveo Goran Rukavina. Zagreb: Ceres, 2002.
- Grbelja, Josip, i Marko Sapunar. *Novinarstvo (teorija i praksa)*. Zagreb: MGC, 1993.
- Huizinga, Johan. *Homo ludens. O podrijetlu kulture u igri*. Preveli Truda i Ante Stamać. Zagreb: Naprijed, 1992.
- Huynen, Caroline, i Marc Lits. „La métaphore est-elle soluble dans la presse écrite?“ *Recherches en communication*, br. 2 (1994): 37–59.
- Klaić, Bratoljub. *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1984.
- Kovačević, Marina, i Lada Badurina. *Raslojavanje jezične stvarnosti*. Rijeka: ICR, 2001.
- Larousse. „Diction.“ Pristupljeno 15. travnja 2019. <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/diction/25355?q=diction#25238>.
- Malović, Stjepan. *Osnove novinarstva*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2005.
- Manojlović, Sonja. „Čovjek koji uznemirava. Josip Sever.“ *Oko*, 17. travnja 1975.
- Molinié, Georges. *Dictionnaire de rhétorique*. Paris: La Livre de Poche, 1992.
- Oraić Tolić, Dubravka. „Civilizacijski nomadizam Josipa Severa.“ U *Josip Sever. Borealni konj*. Zagreb: Mladost, 1989.
- Sapunar, Marko. *Osnove znanosti o novinarstvu*. Zagreb: Epoha, 1995.
- Seoane, Annabelle. „Couac. Un levier pragmatico-énonciatif dans le discours journalistique.“ *Mots. Les langages du politique*, br. 107 (2015): 135–151. Pristupljeno 15. prosinca 2019. <https://doi.org/10.4000/mots.21940>.
- Serça, Isabelle. *Esthétique de la ponctuation*. Paris: Gallimard, 2012. Kindle.
- Silić, Josip. *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*. Zagreb: Disput, 2006.
- Vuletić, Branko. „Glasovna metafora. Hommage à Roman Jakobson.“ *Umjetnost riječi*, god. 16, br. 1–2 (1997): 99–128.

Lyrical Diction of Sever's Literary Journalism

Summary: Towards the end of 1974 and during 1975, in Zagreb-based cultural bi-weekly *Oko (The Eye)*, Josip Sever publishes 15 supplements in the section under the headline “What did Josip Sever see“. Supplements are very diverse in themes as well as in genre and style. What connects them are a unique author's optics and a surprising introduction of abundance of discourse exclusivities which are characteristic for lyrical speech in literary journalism context. This article singles out and describes key characteristics of the expressions from Sever's texts and tries to interpret the sense of their edginess.

Keywords: Josip Sever, diction, wordplay, literary journalism, rhyme, typography